

№ 29 (286)
Жнівень 2009 года

Краязнаўчая газета

Выдаецца з красавіка 2003 года

www.bfk.by

У нумары:

- **Традыцыі: горад майстроў** – *стар. 1 і 3*
- **Мая вайна: вачыма дзіцяці** – *стар. 3 і 7*
- **Гонар і слава: Мікалай Крыштоф Радзівіл Сіротка** – *стар. 5*

«Жыватворная невычэрпная крыніца»

На таткі з нагоды Рэспубліканскага кірмашу-выстаўкі «Горад майстроў»

З прыемнасцю ўспамінаецца, як 3 ліпеня ў вёсках, пасёлках і гарадах – па ўсёй Беларусі – усенародна адзначалі 65-ю гадавіну вызвалення ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў. Рэспубліканскім цэнтрам гэтых святочных урачыстасцяў была самая вялікая плошча сталіцы на праспекце Незалежнасці.

На гэтай плошчы 4 ліпеня намаганнямі Міністэрства культуры, Мінскага гарвыканкама і Грамадскага аб'яднання «Беларускі саюз майстроў народнай творчасці» велічна разгарнуў свае выстаўкі «Горад майстроў», які хутка і прыгожа вырас дзякуючы раённым і абласным цэнтрам народнай творчасці і мастацтва. У гэтым незвычайным горадзе дэманстравалі талент больш як чатырохсот народных майстроў, якія прадстаўлялі практычна ўсе віды традыцыйных рамёстваў і мастацкіх промыслаў краіны. Больш за сотню майстроў – мінскія і за пяцьдзесят – ад кожнай вобласці. На аглядзе былі тысячы мастацкіх вырабаў, якія прыемна здзіўлялі, радавалі і паказвалі надзвычай высокі ўзровень народнага мастацтва, майстэрства і таленавітасці. Няпроста было камісіі вызначыць найлепшыя творчыя калекцыі на выстаўцы-кірмашы і яе прызёраў, маючы вельмі сціплы ўзнагародны фонд. У камісію, якую ўзначаліў стар-

шыня Беларускага саюза майстроў народнай творчасці доктар мастацтвазнаўства, прафесар Яўген Сахута, увайшлі кандыдат мастацтвазнаўства, прафесар Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў Р.Ф. Шаура, Л.Е. Раманенка, А.Г. Артынская, Ж.У. Гардзева, Н.Д. Канановіч і А.Л. Паплаўская.

Камісія вызначыла 57 прызёраў, якія атрымалі дыпламы і грашовыя ўзнагароды. Пры нармальным матэрыяльным становішчы гэты спіс можна было падвоіць ці патроіць, бо мастацкі ўзровень вырабаў быў на вышыні.

У намінацыі «За найлепшыя калекцыі выставачных працаў» – 16 прызёраў. Сярод іх: Касцюковіцкі, Докшыцкі, Гарадоцкі, Лепельскі дамы рамёстваў, клуб «Шапавал» Дрыбінскага музея, цэнтр этнаграфіі, фальклору і рамёстваў Беларускага нацыянальнага тэхнічнага ўніверсітэта, гурток ткацтва Падбэльскага Дома культуры, Іванаўская школа бондарства, Драгічынскі музей народнай творчасці, «Бездзежская фортушкі» Дзяржынскага Дома рамёстваў, Лельчыцкі і Старадарожскі цэнтры рамёстваў і аматарскі калектыў «Вербачка».

Народнымі майстрамі ўсіх абласцей была шырока прадстаўле-

ная кераміка (можна сказаць – ад мікра да макра вырабаў) разнастайных традыцыйных і наватарскіх формаў, тэматыкі і тэхналогіяў. Лепшыя сталі прызёрамі. Сярод іх Юрый Байда (Бабруйск), Вячаслаў Якавенка (Бабруйск), Аляксандр Кірычак (Салігорск), Васіль Логвін (Брэст), Аляксандр Вішнеўскі (Віцебск), Сяргей Худзьеў (Гродна), Ігар Веракса (Слуцк). Прыемнае ўражанне выклікала саломаліценне, лозапляценне і пляценне з іншых прыродных матэрыялаў формамі, выдуманымі, дасканаласцю выканання мастацкіх твораў. «За найлепшыя працы ў галіне пляцення з прыродных матэрыялаў» прызёрамі сталі Алена Грынь, Алена Гурэцкая, Аляксандр Ермаловіч, Любоў Пялькевіч (Мінск), Тамара Самойленка, Валянціна Ганчарова, (Гомель). У галіне бісеропляцення – Вера Пярмінава (Мінск), Ірына Пазгалёва (Рэчыца). У галіне выцінанкі – Ніна Міхайлава (Брэст). Сярод мастацкіх вырабаў з дрэва прыкметна ажывілася бондарства: Аляксандр Харкевіч (Магілёўская вобласць), Уладзімір Цесля (Гомельская вобласць), Мікалай Ляшкоў, Сяргей Вага (Гомель), Анатоль Туркоў, Уладзімір Чыквін (Брэсцкая вобласць), Мар'ян Скрамблевіч (Гродна) сталі прызёрамі «За найлепшыя працы ў галіне мастацкай апрацоўкі дрэва».

*Яўген АДАМОВІЧ
(Заканчэнне на стар. 3)*

На тым тыдні...

З нагоды 90-годдзя Гомельскага абласнога музея ў «Галерее Беляево» ў Маскве з 22 ліпеня па 7 жніўня праходзіла выстаўка «Народны абраз Гомельшчыны». На ёй былі прадстаўлены абразы другой паловы XIX – пачатку XX стагоддзя, якія былі распаўсюджаныя на тэрыторыі Гомельскай і сумежных з ёй Бранскай і Чарнігаўскай абласцей. Экспазіцыю дапоўнілі прадметы этнаграфіі: ручнікі і народныя строі. Усё разам дало магчымасць пабачыць асяроддзе бытавання прадстаўленых абразоў.

Народны абраз, або «народны наіў», меў шырокае распаўсюджванне ў рэгіёне з XVIII да пачатку XX стагоддзя. Падобнага роду іканапіс больш дэмакратычны ў сюжэтах і ў выкананні, чым кананічны. Малюнак рабілі алейнымі фарбамі па дошцы без папярэдняй грунтоўкі і наясення прамалёвак. Упадабаным прыёмам дэкаравання абразы былі розныя букеты, ружачкі, раслінны арнамент. Прымітывізм, не зусім умелае валоданне малюнкам, жаха аб тым, што выявы пісаліся мясцовымі мастакамі, якія сумяшчалі заняткі жывапісам з працаю.

27 ліпеня ў Вільні ў Музеі ахвяраў генацыду адкрылі фотавыстаўку «Беларусь: час і месца», на якой дэманструюцца працы беларускіх фотарэпарцёраў Сяргея Грыца і Юліі Дарашкевіч. На здымках – жыццё і побыт нашых землякоў і сучаснікаў. Працягнецца выстаўка да 27 жніўня.

28 ліпеня ў Літаратурным музеі Максіма Багдановіча адкрылася выстаўка «Унутраны рух» маладога мастака Захара Кудзіна, які працуе ў стылі абстрактнага экспрэсіянізму. Прадстаўленыя працы створаныя цягам апошніх двух гадоў.

Свае працы мастак пачаў выстаўляць з 2005 года, браў удзел у пленэрах і калектыўных выстаўках, прысвечаных Сальвадору Далі, Язэпу Драздовічу і Уладзіміру Караткевічу.

Новае жыццё замка

У Любчанскім замку (г.п. Любча Навагрудскага раёна)
з 17 па 30 жніўня 2009 года пройдзе
асветніцка-рэстаўрацыйны летнік

Замак, які сёння вабіць як прафесійных гісторыкаў, так і аматараў, проста цікаўных да мінулага людзей, быў пабудаваны напрыканцы XVI ст. Флюгер, што быў знойдзены на замчышчы, падае дакладную дату – 1581 г. У гэтым жа годзе ў ВКЛ быў створаны вышэйшы судовы і апеляцыйны орган – Трыбунал ды адкрыты езуіцкі калегіум у Полацку – першая вышэйшая навучальная ўстанова на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Зразумела, што кожны новы ўладальнік замка імкнуўся перарабіць яго паводле свайго густу ды магчымасцяў. Але сёння ён каштоўны ў тым ліку і тым, што не столькі перабудоўваўся, колькі дапаўняўся новымі элементамі, таму зараз наведвальнікі Любчы могуць атрымаць уяўленне пра яго першапачатковы выгляд. Амаль цалкам захаваліся равы вакол замка. Хіба што сёння нельга пабачыць колішні пад'ёмны мост – да брамнай вежы вядзе звычайная неасфальтаваная насыпаная дарога, якіх шмат па ўсёй Беларусі. Своеасаблі-

вай кампенсацыяй гэтаму слугуе наяўнасць брамы пачатку XX ст. Нават у зруйнаваным стане яна выглядае так, што паводле адных толькі абрысаў няцяжка ўявіць яе прыгажосць. Куды складаней, але і з большым захапленнем, уяўляецца тое, як быў пафарбаваны замак. Чырвоная цэгла, якую паўсюдна прызвычайна бачыць вока, раней была пафарбаваная ў белы колер, які яшчэ больш падкрэсліваў выразнасць вытанчаных мураваных ды драўляных архітэктурных элементаў чорнай афарбоўкі. Такая колеравая гама была ўласціва шмат якім тагачасным еўрапейскім палацам. На фоне ж нябёснага ды нёманскага блакіту, паўсюднай зеляніны ды рознакаляровых лугавых красак замак мусіў выглядаць асабліва велічна, падкрэсліваючы моц і славу не толькі гаспадароў, але і ўсёй Любчы.

Але славае мінулае не можа знікнуць, не пакінуўшы аніякіх слядоў. Колішні духоўны цэнтр зноў ператвараецца ў месца, дзе збіраюцца

неабыхавыя да нашай духоўнай і матэрыяльнай спадчыны людзі. У 2003 годзе намаганнямі Івана Антонавіча Пячынскага, былога вайскоўца, быў створаны фонд «Любчанскі замак», які зараз каардынуе ўсе працы па аднаўленні і рэстаўрацыі палацава-замкавага комплексу. Актыўны ўдзел у адбудове унікальнага замка бяруць і сябры грамадскага аб'яднання «Гісторыка». Сумеснымі намаганнямі з руінаў паўстала адна з вежаў, якую вячае флюгер – дакладная копія таго самага, што быў знойдзены на замчышчы. Сталі традыцыйнымі валанцёрскія летнікі. Штогод у Любчу прыязджае ўсё больш і больш людзей з розных куткоў Беларусі, каб бескарысліва дапамагчы справе рэстаўрацыі замка. Гэта адзіны прыклад у Беларусі, калі рэстаўрацыя помніка такога маштабу пачалася і паспяхова працягваецца з ініцыятывы і пры вызначальным удзеле грамадства.

Асветніцка-рэстаўрацыйны летнік «Любча-2009» – першы валанцёрскі летнік у Беларусі, удзельнікі якога

Адродзіцца стары замак

могуць не толькі дапамагчы ў рэстаўрацыі помніка архітэктуры, але і атрымаць спецыяльныя веды ў галіне аховы гісторыка-культурнай спадчыны. У праграме заняткі па захаванні помнікаў археалогіі, архітэктуры, горадабудаўніцтва і культурнага ландшафту, якія правядуць дасведчаныя архітэктары-рэстаўратары, актыўны аховы спадчыны Беларусі. Заняткі і рэстаўрацыйныя працы будуць праходзіць штодня апроч нядзелі.

Плануецца цэнтралізаваны заезд і ад'езд удзельнікаў летніка аўтобусам з Мінска. Праграма асветніцка-рэстаўрацыйнага летніка складаецца з дзвюх самастойных частак: **17–22 жніўня** і **24–30 жніўня**. Калі

хто не мае магчымасці прыняць удзел у летніку на працягу ўсяго тэрміну, можа абраць адну з частак.

У летніку могуць удзельнічаць усе ахвотныя. З умовамі заезду і жыцця можна азнаёміцца, напісаўшы на адрас

lubcha2009@gmail.com з пазначэннем тэмы. Заяўкі на ўдзел можна даслаць на гэты ж адрас да **07.08.2009 г.**

Досвед у галіне аховы гісторыка-культурнай спадчыны вітаецца, але не з'яўляецца абавязковай умовай. Як асветніцкія, так і рэстаўрацыйныя мерапрыемствы для ўдзельнікаў летніка абавязковыя.

Дадатковую інфармацыю можна атрымаць у Ташы Міхайлоўскай па тэлефоне **+375 29 504 31 14**.

Ул. інф.

Дзякуючы рэспубліканскаму прадпрыемству паштовай сувязі «Белпошта» мы атрымалі вынікі індывідуальнай і ведамаснай падпіскі на нашае выданне III квартала.

Спачатку пра тое, што рэдакцыю «КГ» занепакоіла. Аказалася, што ў шэрагу раёнаў Беларусі практычна адсутнічаюць зацікаўленыя краязнаўствам людзі. Мала – людзі, адсутнічаюць зацікаўленыя такой важнай тэмай для наладжвання радзімазнаўства, турызму арганізацыі. Такіх абсалютна незацікаўленых раёнаў у Беларусі, на наш погляд, многа. Гэта Бабруйскі, Дрыбінскі, Быхаўскі (Магілёўская вобласць), Жабінкаўскі, Камянецкі (Брэсцкая вобласць), Калінкавіцкі, Хойніцкі (Гомельская вобласць), Любаньскі, Мядзельскі (Мінская вобласць). Выпала зпад увагі «Краязнаўчая газета» і ў горадзе Бабруйску.

Шаноўныя калегі, кіраўнікі культуры і адукацыі гэтых раёнаў, кіраўнікі раённых бібліятэк і музеяў! Я, галоўны рэдактар «КГ»,

Вынікі падпіскі на «Краязнаўчую газету» на III квартал 2009 года

хацеў бы вас павітаць і папытаць. А пытанне, якое можа вам падацца рытарычным, а для нас злабадзённае, наступнае: што, хіба ў вашых раёнах сапраўды адсутнічае інтарэс да краязнаўства ў такой ступені, што нават раённыя бібліятэкі, музеі ім не займаюцца, не жадаюць абменьвацца вопытам работы з іншымі рэгіёнамі краіны? Можна ўявіць, як праводзіцца работа па краязнаўстве і турызме ў шматлікіх школах гэтых раёнаў, дзе працуюць школьныя краязнаўчыя музеі, якой інфармацыяй валодаюць іх кіраўнікі, калі дзеці ў вочы не бачаць адзінае ў краіне краязнаўчае выданне, не карыстаюцца багата назапашаным вопытам краязнаўчай работы ў іншых школах і музеях.

Спасылкі некаторых з вас, шаноўныя, на адсутнасць сродкаў, на нейкія

міфалагічныя абмежаванні не падтрымліваюцца вышэйшымі арганізацыямі, ды і вашымі калегамі з іншых раёнаў. Такіх раёнаў і гарадоў, дзе падпіска на «КГ» дасягнула патрэбнага ўзроўню, немалая. Адно магу дадаць: шчыра дзякую за інтарэс да краязнаўства бібліятэкам, музеям, клубным установам ды ўстановам адукацыі Жлобінскага, Мазырскага раёнаў (Гомельская вобласць), Карэліцкага, Навагрудскага, Слонімскага, Смаргоньскага, Астравецкага, Воранаўскага раёнаў (Гродзенская вобласць), Смалявіцкага, Стаўбцоўскага, Вілейскага, Чэрвеньскага, Маладзечанскага, Барысаўскага раёнаў (Мінская вобласць), Ляхавіцкага раёна Брэсцкай вобласці.

Без іхняй падтрымкі газета бадай перастала б існаваць.

Для тых, хто нас мала ве-

дае, – «Краязнаўчая газета» штотыднёва выходзіць намаганнямі невялікага штату супрацоўнікаў Беларускага фонду культуры, яго сціплымі сродкамі – і гэта на працягу больш 6 гадоў. Газета сёння, пры адсутнасці рэспубліканскага аб'яднання краязнаўцаў, выконвае ролю своеасаблівага краязнаўчага цэнтра, куды сцякаецца інфармацыя пра тое, што ды дзе цікавага адбываецца ў краязнаўчым руху. Менавіта гэтая інфармацыя і распаўсюджваецца па ўсёй краіне нашай газетай.

Ініцыятывай нашай газеты і на яе старонках адзначаўся ўвесь 2007 год як год Янкі Купалы і Якуба Коласа. А зазірніце зараз на 4-ю паласу «КГ» і ўбачыце, што на працягу 2009 года газета публікуе малавядомыя, а для многіх зусім невядомыя матэрыялы пра старажытную гісторыю нашай краі-

ны – Вялікае Княства Літоўскае – пад рубрыкай «Да 1000-годдзя першай згадкі наімення «Літва»». З такімі матэрыяламі могуць азнаёміцца выключна чытачы «КГ».

У добры час, калі Беларусь, нарэшце, павярнулася тварам да сваёй багатай гістарычнай спадчыны, калі мы дзякуючы гэтаму пачалі «збіраць камяні» нашай культуры, пачалі цікавіцца не толькі гісторыяй усяго народа, але і асабістага роду, лічу неадрававальным, у першую чаргу кіраўнікам устаноў, якія займаюцца выхаваннем павагі да Радзімы, губляць магчымасці выкарыстаць для гэтай высакароднай мэты тое багацце гістарычных ведаў, якім валодае сучасная навука і культура і якія адлюстроўваюцца на старонках «Краязнаўчай газеты».

З павагай да ўсіх сённяшніх і заўтрашніх падпісчыкаў

Уладзімір ГІЛЕП,
старшыня Беларускага
фонду культуры,
галоўны рэдактар
«Краязнаўчай газеты»

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 1)

Даволі цікава прадстаўленае наноў адроджае кавальства (камяны і прылады да іх, ліхтары для розных патрэбаў і багата іншага). «За найлепшыя працы ў галіне мастацкай апрацоўкі металу» дыплом і грашовыя прызы атрымалі Аляксандр Паўлаў, Святлана Ермачонак, Уладзімір Ярашэвіч (Мінск), Зыгмунд Сабко (Брэст), Генадзь Савень (Гродзенская вобласць). Не стаіць на месцы ткацтва і вышыўка, радуючы творами высокага майстэрства і мастацкай вытанчанасцю. Шмат хто цікавіўся старадаўнімі і зробленымі цяпер самапрадкамі, асабліва невялікіх (сувенірных) паме-

«Жыватворная невычэрпная крыніца»

раў, выштукаванах у арыгінальныя мастацкія творы. Экзатычна глядзеліся панарады з заснаванымі кроснамі і майстрыцамі майстар-класаў. Прызёрамі ў намінацыі «Ткацтва і вышыўка» сталі Марыя Стасяловіч, Яніна Рудніцкая, Алена Калошкіна, Тамара Сусчынская (Мінск), Людміла Кавалёва, Наталля Прус (Гомель).

Прыкметны крок наперад зрабілі майстры мастацкіх вырабаў са скуры і выкарыстання яе для аздаблення вырабаў. Прызёрамі ў галіне мастацкай апрацоўкі скуры сталі Ігар Яўсіхіаў (Віцебск), Таццяна Салдаценка (Мар'іна Горка), Кацярына Родзічава (Мінск), Марыя Кулецкая (Пружаны), Марына Марчук (Брэст).

На кірмашы-выстаўцы было шмат арыгінальнага і цікавага. Узяць хоць бы экзатычныя парадныя строі з саломкі ды іншых матэрыялаў, якія з задавальненнем дэманстравалі беларускія прыгажуні нават у ролі вяльможных асобаў мінуўшчыны. На станоўчым узроўні глядзеліся жывапіс і графіка самадзейных мастакоў, дэкаратыўна-ўжытковыя мастацтва. Шматлікія мастацкія

вырабы з розных мясцовых матэрыялаў сведчылі пра незвычайную фантазію, майстэрства і густ іхніх аўтараў. Пахвальна, што пачаў ажываць шапавальны промысел у побытавым і мастацкім накірунках. Шапавальня Дрыбінскага музея паспяхова праводзіла майстар-класы, чым выклікала цікавасць і здзіўленне пераважнай большасці публікі.

Нават пры павярхоўным аглядзе кірмашы-выстаўкі адчувалася і бачылася рэгіянальная адметнасць мастацкіх вырабаў, звязаная з мясцовымі асаблівасцямі і традыцыямі, матэрыялам і тэхналогіяй вытворчасці. Паказальнай у гэтым плане з'яўляецца пазіцыя народных майстроў Гродзеншчыны, увасобленая ў працу «Натхненне і майстэрства творцаў Панямоння», з якой запрашаю чытачоў пазнаёміцца ўважлівей, бо прыблізна на гэтых асновах ладуецца народнае мастацтва ўсіх рэгіёнаў Беларусі (гл. фота).

Густраўшы прафесара Р.Ф. Шауру, я ўрачыста прамовіў: «Якое багацце мастацкіх і народных талентаў!». Ён жа сцвярджаў адказаў: «Гэта толькі кропля з вялікага мора». Такое чуць пры-

емна. Але да гэтага часу можна было мець яшчэ большыя набыткі ў развіцці народнага мастацтва і мастацкіх промыслаў, калі бафіцыйныя ўлады 9 гадоў таму падтрымалі ідэю параённага агляду на выстаўцы «Траецкі кірмаш», якую ў маі 2000 года распачаў з Асіповіцкага раёна Беларускі фонд культуры. Тады з ініцыятывы старшыні БФК У.А. Гілепа ўздоўж набярэжнай Траецкага прадмесця, на жаль, удалося правесці толькі 8 выставак «Траецкі кірмаш». Тры з іх прысвячаліся дзіцячай творчасці, а значыць – будучыні народнага мастацтва.

Знамянальна, што і тады, і цяпер усё гэта было хораша аздаблена духоўнай таленавітасцю народнай мастацкай самадзейнасці і, што прыемна і пахвальна, з прыкметным нацыянальным фальклорным накірункам. Гэтыя два пласты народнай мудрасці, таленавітасці, умельства і працавітасці годна стварылі і паказалі мастацкае, духоўнае і краязнаўчае аблічча Беларусі. «Горад-майстроў» здзіўіў і парадаваў усіх зацікаўленых, неабыякавых і нават шэраговых людзей, якія свядома ці выпадкова завіталі на гэта цудоўнае свята.

Яўген АДАМОВІЧ,
г. Мінск
Фота аўтара

Мая вайна

Пра вайну напісана многа. Я дадам яшчэ...

Калектыўная памяць гаворыць пра гераічную эпопею, там абавязкова баі, танкі, гарматы, самалёты... Нашыя ўяўленні пра вайну – дарослыя.

Дзеці адчувалі і пераносілі вайну інакш. Іх перажыванні і пакуты для мяне блізкія і зразумелыя.

Гэты аповед заснаваны на фактах асабістай біяграфіі. Ён пра ваеннае дзяцінства. Гісторыі, апісаныя тут, праўдзівыя (амаль усе).

Падзеі адбываюцца ў акупіраваным немцамі старажытным беларускім горадзе Слуцку.

Святар

Па шасэйных, грунтавых ды іншых дарогах ішлі ды ехалі бежанцы, кацілі перад сабой тачкі, калёскі з рэчамі і дзецьмі. Гэтыя людзі не мелі ніякага ўяўлення, што адбываецца на фронце, ішлі туды, дзе, як ім здавалася, лягчэй будзе выжыць.

У гэтым патоку рухаліся на драбінах мама, тата і я – ехалі да бабулі на татаву радзіму ў Слуцк.

Калі з аглушальным трэскам каля нас праімчаліся нямецкія матацыклісты, наш конь рвануў так, што ледзь не выкінуў нас з калёсаў. Тата спрабаваў злавіць лейцы, але не мог дацягнуцца. Конь падняўся на дыбы і рвануў убок, храпучы і брызгаючы слінай. Устойлівыя доўгія драбіны нахіліліся і ледзь-ледзь не перакуліліся.

Стала страшна. Усё на свеце я аддала б за тое, каб мы вярнуліся дадому, каб не было гэтага шляху. Выратаваў становішча святар. У

чорнай расе, з невялікім клункам за плячыма, ён сядзеў пад старой бярозай ля самай дарогі ды ўсё бачыў. Не раздумваючы ані секунды, святар кінуўся, здавалася, пад самога каня. Схапіў дужай рукою лейцы і не адпуская іх, пакуль конь не прыціх.

Я сядзела на возе, абхапіўшы рукамі калені, ды плакала. Прыабняўшы мяне за плечы, святар працягнуў руку тату:

– Аляксей, – назваў сябе ды ўсміхнуўся.

«Які ж ён добры», – падумала я, глядзячы на яго прыемны твар і раскудлачаныя доўгія чорныя валасы.

– Што ж цяпер з намі будзе? – нявольна вырвалася ў мяне.

Святар зрабіў жэст, які абазначыў, што ўсё ў руках Бога. Дарэчы, бацькі мае былі зацяттыя атэісты. На запрашэнне таты далучыцца да нас, калі яму па дарозе, бацюшка адказаў:

– Мне ўсё роўна куды, абы з добрымі людзьмі.

...Дайшлі-даехалі. Слуцк – го-

рад невялікі. Дамы ў два-тры паверхі толькі на галоўнай вуліцы. Пасля ўсе сядзелі пры святле газніцы за абедзеным сталом. Нешта елі. Пры іншых абставінах я не змагла б назваць гэта ежай.

Звярнуўшыся калачыкам на ложку побач, я спрабавала заснуць.

У доме, на вуліцы і ва ўсім горадзе – страшэнная цішыня. Толькі гадзіннік цікаў на сцяне, ды ў суседнім пакоі пахропваў бацюшка.

Асцярожны голас бабулі то змаўкаў, то ўзнікаў зноў. Быццам яна ішла па балоце і ўглядалася, куды б паставіць нагу пры наступным кроку.

Расказвала:

– Турма забітая людзьмі. Арыштоўваюць па падазрэнні ў тым, што яны – камуністы, камсамольцы... Людзей гэтых амаль не кормяць, – набіраючы свежага паветру ў грудзі, працягнула. – Вылаўліваюць яўрэяў і вывозяць кудысьці... Кажуць, іх расстрэльваюць у яры за горадам...

Страшна. Страшна пагасіць лампу, разысціся і застацца аднаму ў ложку...

Развіднела. Толькі калі пачулі, як суседка Ліда за сцяной (незадоўга да вайны бабуля прадала палову дома) забразгала вебрамі, падняліся з-за стала. Скрозь сончую бабулін голас, які, здаецца, разносіцца па ўсім доме:

– Толькі б не заявіліся...

І намовіла ж.

Нас пабудзіў гучны стук у дзверы. Апрануўшы сукенку, бабуля пайшла адчыняць, прыгаворваючы: «Айн мамонт!».

Пажылы нямецкі афіцэр у высокай фуражцы і няўключны салдат у пілотцы зайшлі ў кухню за бабуляй.

– Хто жыве ў доме? – з моцным акцэнтам запытаў афіцэр.

Бабуля праігнаравала гэтае пытанне.

– Хто тут жыве? – паўтарыў афіцэр і нядобра на яе зірнуў.

Стоячы на дыбках, я падглядвала ў шчыліну дзвярэй. Нават не дыхала, каб лепш усё чуць.

Раптам адчыніліся дзверы з пакоя, і выйшаў цалкам экіпіраваны ўсімі святарскімі адзнакамі а. Аляксей. Немцы адразу перавялі позірк на яго. Такім нашага бацюшку – пры поўным парадзе – я яшчэ не бачыла.

Ён злёгка пакланіўся афіцэру, нібы вітаючы яго, і горда прайшоў міма. Афіцэр нешта сказаў салдату, і немцы сышлі.

Размоў пасля было... Бабуля так каменціравала гэтую сцэну: ва ўсіх на вачах бацюшка пайшоў «туды, куды і цар пешшу хадзіў».

Хуткім часам а. Аляксей атрымаў прыход непадалёк ад Слуцка ў вёсцы Баслаўцы. Але не знік. У самыя цяжкія хвіліны, калі ўжо зусім не было чаго есці, з'яўляўся баслаўскі святар з саматканым палатняным мехам. На стол клаліся кавалкі сала, масла, сыру... А гэты незвычайны баслаўскі хлеб – чорны, пасыпаны тмінам! Вялікая круглая булка, вышынёй у чатырыпяць пальцаў. Як пірог! Відаць, любілі прыхаджане свайго бацюшку.

Людміла ТАРАСАВА
(Заканчэнне на стар. 7)

Лакалізацыя сярэднявечнай Літвы

(Пачатак у № 28)

З дапамогай таго ж аналітычнага метаду Спірыдонаў лакалізуе і саму Літву. Высновы даследчыка выглядаюць пераканаўча: «Выкладзеныя дадзеныя дазваляюць сцвярджаць, што ў XVI ст. сучаснікі адносілі да Літвы перш за ўсё этнічна летувіскія Віленскі, Вількамірскі, Ковенскі, Троцкі і Упіцкі паветы, а таксама поўнаасцю ці часткова «беларускія» паветы ВКЛ: Браслаўскі, Вілейскі, Ваўкавыскі, Гарадзенскі, Лідскі, заходнюю частку Мінскага, большую частку Наваградскага, амаль увесь Ашмянскі і Слонімаўскі». Мяжу паміж Літвой і Руссю «ў найбольш агульным выглядзе», на думку Спірыдонава, можна правесці па 28 мерыдыяне ад Грынвіча. Можна прывесці яшчэ назіранне даследчыка аб неадназначнай лакалізацыі сучаснікамі памежных паселішчаў і важную выснову, што «гістарычныя рэгіёны ВКЛ істотна не супадалі ні з этнічнымі тэрыторыямі розных этнасаў, якія яго засялялі, ні з адміністрацыйна-тэрытарыяльнымі адзінкамі ВКЛ».

Такім чынам можна канстатаваць: выноса Любаўскага аб існаванні «ўласна Літвы» – ядра ВКЛ – з балтаўсходнеславянскім насельніцтвам пацвярджаецца найноўшымі даследаваннямі. Апошняя значна ўдакладнілі прапанаваныя даследчыкам яшчэ ў XIX ст. межы гэтага хароніма. Аднак яшчэ і сёння ў літаратуры часам паўтараецца тэза аб летувіскай каланізацыі Наваградчыны і Гарадзеншчыны ў часы ўтварэння ВКЛ. Ніякіх пацвярджэнняў гэтаму няма ні ў пісьмовых, ні ў археалагічных крыніцах. Не могуць пазбавіцца стэрэатыпу балцкасці дзяржавы, даследчыкі часта механічна пераносяць сітуацыю XX ст., менавіта формулу Летува = Аўкштота + Жамойць, на сярэднявечча, ігнаруючы пры гэтым грунтоўна даказаную біэтнічнасць гістарычнай Літвы – ядра ВКЛ. Апошняю, яўна штучную, супярэчнасць можна лёгка зняць праз адмову ўспрымання дзяржаўнай арганізацыі ВКЛ як механізму дамінавання адной этнічнай групы над другой.

З утварэннем ВКЛ найважнейшае першае значэнне набыло разуменне Літвы ў якасці назвы ядра дзяржавы (тэрыторыі з балта-славянскім насельніцтвам). Адначасова на другім плане існавала ўсве-

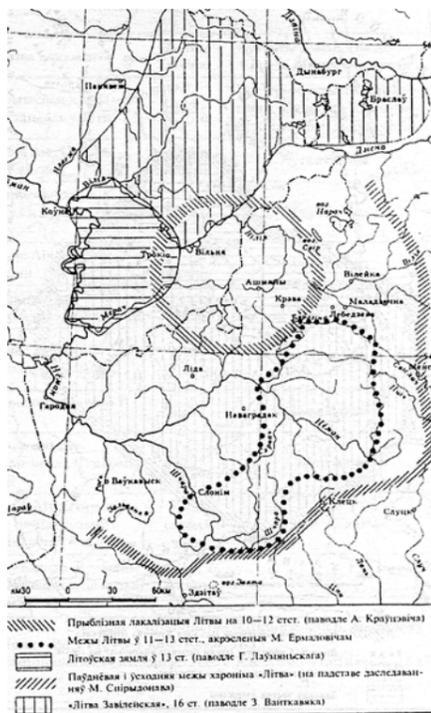
дамленне і балцкаэтнічнага напаўнення тэрміна (мова, свядомасць этнічнай блізкасці часткі Літвы да Жамойці). Становішча кардынальна змянілася ў XX ст. пасля ўтварэння балцкай дзяржавы, якая прыняла назву «Летува» («Lietuva»). Прыняцце тэзіса аб **храналагічна-іерархічнай звалюцыі трох варыянтаў тэрміна «Літва»** дае магчымасць пазбегнуць блытаніны паміж названымі варыянтамі.

Літва як дзяржаўная структура (галоўнае ядро дзяржавы) адсоўвае на маргінес Літву як паняцце этнічнае. У гістарычнай Літве адміністрацыйны падзел у значнай ступені ігнаруе этнічныя межы. Гэта таксама важна разабрацца ва ўзаемаадносіннах тэрмінаў «Літва», «Аўкштота», «Жамойць» і «Літва Завілейская».

Напачатку паспрабуем прааналізаваць яшчэ і сёння распаўсюджанае разуменне сярэднявечнай Літвы як формулы: Літва = Аўкштота + Жамойць. Для яе абгрунтавання часам звяртаюцца да сведчання вялікага князя Вітаўта, змешчанага ў яго лісце да германскага імператара Жыгімонта Люксембургскага. Прачытаем ліст, датаваны 11 сакавіка 1420 г., з нагоды яго важнасці: «Вы выказаліся і прынялі пастанову наконт Жамойці, якая ёсць наша спадчына і наша ўласнасць, як законная спадчына ад прадзедаў і дзядоў нашых, якою валодаем і цяпер, ды якая таксама ёсць і заўсёды была адзінай з Літвой, бо адна і тая самая мова і адныя і тыя ж людзі. Але дзеля таго, што Жамойць ляжыць ніжэй за Літву, яна і называецца Жамойцю, што азначае **па-літоўску ніжэйшая зямля. А на Жамойці Літву называюць Аўкштотай** (выдзелена мною. – А.К.), што значыць вышэйшая зямля ў параўнанні з самой Жамойцю. Аднак на Жамойці людзі з даўніх часоў называюць сябе літоўцамі і ніколі жамойтамі, а таму з гэтае прычыны ў нашым тытуле мы ніколі не пішам сябе з Жамойці, бо ўсё ёсць адно: і людзі і зямля». Наконт апошняга сцвярджэння заўважана, што тут Вітаўт дапускае недакладнасць, бо назву Жамойці ў сваім тытуле ён ужываў, напрыклад, у акце з 1417 г. аб заснаванні на Жамойці Медніцкага епіскапату. Ёсць свед-

чанні таксама аб трактаванні Вітаўтам жамойтаў як асобнага этнасу.

Цытаваны вышэй ліст з'яўляецца дыпламатычным дакументам, створаным для дасягнення канкрэтных палітычных мэтаў, і таму не можа лічыцца сведчаннем незацікаўленага назіральніка. Тым больш, што ў лісце, як бачым, маюцца сцвярджэнні, не адпаведныя рэальнасці і паўста-

лы, верагодна, са свядомай волі аўтара дакумента. Вялікі князь Вітаўт грунтоўна сваю аргументацыю на праўдзівай этнічнай блізкасці Аўкштоты і Жамойці і замоўчвае факт, што Літва ў той час ужо была славянізаваная. У лісце вялікага князя, які, несумненна, ведаў сапраўдны стан рэчаў, няма сцвярджэння, што Літва складаецца з Жамойці і Аўкштоты. Сказана толькі: «А на Жамойці Літву называюць Аўкштотай». Пад апошняй разуменнем, несумненна, балцкая – паўночная частка хароніма «Літва».

Перш чым перайсці да праблемы лакалізацыі Літвы на XIII ст. і раней, варта паспрабаваць разабрацца ў сітуацыі на XIV ст. Любаўскі, прааналізавашы дамову Ягайлы і Кейстута з хохмайстрам Тэўтонскага ордэна ад 1379 г., адзначае: «Гарадзенская зямля ў гэтым дагаворы адрозніваецца ад рускіх валасцей, суседніх з уладаннямі ордэна, а гарадзяне ад рускіх, прычым першая назва ў акце дамовы не раз заменена словам «Літва»». «Літоўская зямля» выступае ў вялікакняскім

прывілеі ад 1387 г., у якім Ягайла надаваў свайму брату князю Скіргайлу шэраг зямельных уладанняў. У дакуменце таксама ўжываецца выраз «на рускай старане горад Менск Літоўскага княжаня». Якубоўскі атаясамліваў «рускую старану» з Руссю і распаўсюджаў гэты выраз на ўсе пералічаныя пасля Мінска мясцовасці. Але ў дакуменце назва «руская стара-

вень паводле класіфікацыі даследчыка). Адзінка першага ўзроўню – саюз плямёнаў пад назвай «Літва», складалася з двух плямёнаў – жамойтаў і аўкштайтаў (другі ўзровень). Потым ішлі землі (трэці), воласці (чацвёрты) і акругі (пяты). «Літва ў вузкім сэнсе», ці «ўласна Літва», была адной з трох ці чатырох земляў Аўкштоты. Межы між землямі Лаўмянскі праводзіў па пушчах, паколькі лічыў іх міжплемяннымі пагранічнымі пусткамі. Даследчык, бадай, перабольшваў значэнне пушчаў як міжэтнічных межаў (аб сваёй памылцы ў выпадку з руска-летувіскай мяжой ён пазней пісаў сам). У рэканструкцыі Лаўмянскага маюцца разыходжанні між апісаннем месцазнаходжання некаторых земляў і размяшчэннем іх на карце. Цікава, што праз трыццаць з лішнім гадоў пасля публікацыі сваёй палітычнай геаграфіі балтаў Лаўмянскі выказаў (у 1968 г.) цалкам новае разуменне тэрміна «Літва», а менавіта як тэрыторыі «змяшэння элемента летувіскага і славянскага, або яшчэ, «што Русі плаціла даніну тэрыторыі, заселена змешаным руска-летувіскім насельніцтвам, **якая ў рускіх крыніцах мела назву Літвы**» (выдзелена мною. – А.К.).

Як вядома, пісьмовыя крыніцы ўтрымліваюць толькі ўскосную інфармацыю аб размяшчэнні асобных земляў Аўкштоты. Так, можна з пэўнасцю вывесці, што з Лівоніяй межавала Нальшанская зямля, а далей углыб Аўкштоты, гэта значыць на поўдзень ад Нальшанаў, знаходзілася Літоўская зямля.

Аб размяшчэнні Дзевалтова няма нават ускосных сведчанняў, але, ведаючы прыблізнае размяшчэнне Нальшанаў і Літвы, можна вывесці, што яна знаходзілася ў цэнтры ці ў заходняй частцы Аўкштоты. Лаўмянскі лакалізуе яе па населеным пункце Дзевалтова. У існаванні Упіцкай зямлі сам Лаўмянскі не да канца ўпэўнены, бо ў крыніцах яна ўпамінаецца толькі аднойчы.

Алесь КРАЎЦЭВІЧ
(З кнігі «Стварэнне Вялікага Княства Літоўскага»)

(Працяг будзе)

на» звязаная непасрэдна з Мінскам, з тэксту нельга вывесці, ці адносіўся ён да Свіслачы, Бабруйска і інш. Аналізуючы дакумент, Лаўмянскі вырашыў, што названае ў тэксце Троцкае княства – гэта і ёсць Літоўская зямля. Аднак не менш верагодна на аснове акрэслення «ў літоўскай зямлі княжанне Троцкае» бачыць гэтае княства толькі часткай Літоўскай зямлі.

У названым дакуменце ёсць сведчанні аб славянскай ваколіцы Вільні. Археалагі Галубовічы адкрылі ў Вільні культурныя напластаванні, тыповыя для ўсходнеславянскага горада. Пра ролю ўсходнеславянскага каланізацыйнага патоку ў фармаванні этнічнага аблічча гістарычнай Літвы гаворка была вышэй.

Даследчыкі, якія займаліся лакалізацыяй Літвы XII–XIII ст., як правіла, шукалі яе на тэрыторыі сённяшняй этнічнай Летувы (выключэнне – М. Ермаловіч). Дэтальна распрацаваную лакалізацыю Літвы XIII ст. прапанаваў Лаўмянскі, які лічыў гэтую тэрыторыю выключна балцкай. Даследчык прапанаваў распрацаваную ім палітычную геаграфію балцкіх плямёнаў. Лакалізацыя палітычна-тэрытарыяльных адзінак у гэтай рэканструкцыі ў шэрагу выпадкаў даведзеная да найдробнага ўзроўню – акруга вакол гарадзішча (пяты ўзро-

Конкурс

Літва Тысячагадовая — наш родны край

Мастацкая выстава-конкурс для дзяцей і моладзі Беларусі прысвячаецца тысячагоддзю першай згадкі ў пісьмовых крыніцах племя «Літва». Больш чым праз 200 гадоў гэтае найменне дало імя новай дзяржаве – Вялікаму Княству Літоўскаму. З нагоды слаўнага юбілею Аргамітэт «Міленіум Літвы» запрашае да ўдзелу ў імпрэзе ўсіх беларускіх дзяцей і моладзь як з Бацькаўшчыны, так і з іншых краінаў, дзе жывуць беларусы-ліцвіны, і не толькі беларусаў, але і ўсіх, хто пачувае сябе прыналежным да вялікай і багатай спадчыны Вялікага Княства Літоўскага.

Малюнкi ў рамках, а таксама іншыя працы належыць падаваць у Палац мастацтва да 10 кастрычніка гэтага года. Адрас: вуліца Казлова, 3, г. Мінск.

Адкрыццё выставы запланаванае на 22 кастрычніка 2009 года ў сталічным Палацы мастацтва.

Аргамітэт «Міленіум Літвы»

Мікалай Хрыстафор Радзівіл Сіротка

Да 460-годдзя з дня нараджэння

Пра князя Мікалая Хрыстафора Радзівіла і пра тое, як ён атрымаў такую незвычайную мянушку – Сіротка (пры жывых бацьках!), напісана ўжо дастаткова. Нарадзіўшыся ў заможнай сям'і, княжыч меў усё для сапраўднай адукацыі, што і было з поспехам ажыццёўлена: апрача знакамітай нясвіжскай школы – студэнцкія гады ў найлепшых еўрапейскіх універсітэтах. Словам, элітнае зерне трапіла ў добрую глебу. Сапраўды, спалучэнне энцыклапедычных ведаў з імпэтам будаўніка і гаспадарніка, ды яшчэ з шляхетнымі рысамі валяра, патрыёта і абаронцы Радзімы, не заўжды так яскрава і рознабакова праяўляюцца ў арыстакратычным асяроддзі.

Бо прынізіць яго ролю ў гісторыі нашай краіны проста немагчыма. І нават нягледзячы на адрачэнне ад бацькавага завету – не пераходзіць з кальвінізму ў каталіцызм – нярэдка мяняў свае погляды пад уплывам абставінаў.

Падкрэслім адразу, што ў той час, калі контррэфармацыя, дзякуючы такім бліскучым красамоўцам, як Пётр Скарга, брала верх, а каталіцтва з дапамогай езуітаў ды іншых ордэнаў атрымлівала «другое дыханне» – садзейнічала стварэнню магутнай Рэчы Паспалітай, узводзіла сапраўдныя шэдэўры архітэктуры, распаўсюджвала адукацыю і пачуццё новага выяўленчага мастацтва, утрымаўца на старых пазі-

цыях было практычна немагчыма. Ды і, відаць, блізкае знаёмства з заходняй культурай, даволі частыя паездкі з рознымі даручэннямі ў еўрапейскія краіны значна паўплывалі на погляды Мікалая Хрыстафора. А стаўшы сапраўдным нясвіжскім князем і першым ардынатарам, ён атрымаў неабмежаваныя магчымасці для рэалізацыі сваіх памкненняў. Толькі нельга забываць, што Сіротка не аднойчы рызыкаваў сваім жыццём і ў ваенных дзеяннях, і ў час далёкіх падарожжаў.

Сярод вялікага арсенала ведаў і магчымасцяў езуіты добра для свайго часу зналіся з картаграфіяй. Дастаткова паглядзець на гісторыю гэтай навукі ў першыя стагоддзі фар-

мавання. Пераважная большасць выдаўцоў атласаў, аўтараў асобных картаў – гэта манашкі ці іншыя асобы, звязаныя з царквой. А розныя місіі нават у самыя далёкія і зусім невядомыя землі? Каб трапіць у нейкі край, трэба ведаць, дзе, што і як. І добра, калі маецца хоць нейкая інфармацыя, асабліва ў выглядзе картаграфічнай выявы. Але якім чынам езуіты ведалі пра месцазнаходжанне большасці населеных пунктаў на неабсяжнай прасторы Вялікага Княства Літоўскага? Поўнага адказу яшчэ няма. З вялікай доляй упэўненасці можна сцвярджаць, што маладому Радзівілу, які сярод іншых мэтаў марыў і аб стварэнні падрабязнай карты свайго краю, лепшай за меркатарскую, маглі канкрэтна дапамагчы толькі знаўцы гэтай справы... Зразумела, што перадаць свае веды, якія ўвасобяцца ў такі арыгінальны твор (між іншым, з узаемнай выгадай), прадстаўнікі каталіцкай царквы маглі толькі аднаверчу.

На прамое аўтарства Мікалая Хрыстафора Радзівіла Сіроткі ў стварэнні знакамітай карты «Вялікае Княства Літоўскае» паказвае і тэкст у картушы, і з'яўленне ў Нясвіжы (1600) мастака Тамаша Макоўскага (які некаторымі лічыцца галоўным творцам) намнога пазней таго часу, калі ўжо завяршылася складальніцкая праца. Канечне, не прымаць пад увагу ролю Макоўскага недапушчальна. Хутчэй за ўсё ён, па-мастацку аздобіўшы карту,

адвёз яе ў Амстэрдам для канчатковага штыхавання, адкуль і стаў вядомы гэты экзэмпляр 1613 г. Але па сведчаннях даследчыкаў, гістарычных каментарыяў, што размешчаныя на картаграфічным полі, не перакрываюць 1581 г., не ўпамінаюць, напрыклад, Берасцейскую унію (1596). Такім чынам, хутчэй за ўсё існаваў першы варыянт карты, створаны пад непасрэдным кіраўніцтвам Радзівіла Сіроткі, але пакуль ён не знойдзены.

Прымаючы пад увагу ўзровень адукацыі князя, яго дастатковае знаёмства з еўрапейскай картаграфіяй, нарэшце, яго стваральніцкую энергію ў спалучэнні з адміністрацыйна-фінансавымі магчымасцямі, большасць доказаў прыпадае на вядучую ролю князя ў працы над гэтым выдатным помнікам картаграфіі, створаным на тэрыторыі нашай краіны.

Леў КАЗЛОЎ,
гісторык,
картограф

P.S. Больш падрабязна пра абставіны ўзнікнення знакамітай карты Радзівіла, ды наогул, пра гісторыю картаграфавання Беларусі можна даведацца ў кнігах гэтага аўтара: «Беларусь у працах польскіх картографу» (Мінск, 2004), «Беларускае Палессе на старажытных картах» (Мінск, 2006) ды інш.

Нядаўна 43 мінчаны (у тым ліку і я) намаганнямі ксяндза-марыяніна Аляксандра Шамрыцкага змаглі зладзіць цудоўную пілігрымку ў Літву. Адначасова з намі дзве групы выехалі з Жодзіна і Барысава.

Мы наведалі Вільню, дзе пакланіліся Божай Маці Вострабрамскай, якую аднолькава шануюць і католікі, і праваслаўныя; была ў нас грунтоўная экскурсія па горадзе. Асабліва ўразіў касцёл Святых Пятра і Паўла, пабудаваны на сродкі гетмана Міхаіла Паца. Тут ён пры ўваходзе й пахаваны. Касцёл шыкоўна аздоблены арнаментамі са стукі і 2 000 скульптурамі, сюжэтна звязанымі між сабой. Выконвалі працу мясцовыя майстры пад кіраўніцтвам двух італьянскіх скульптараў. Адпачывалі ад працы італьянскія майстры ў Міхалішках (цяперашні Астравецкі раён нашай краіны), дзе гэтак жа аздобілі і мясцовы касцёл. І сёння нам можна захапляцца вынікамі іхняй працы.

Уразіла незлічонае мноства шлюбных картэжаў па горадзе, у касцёлах. Здаецца, у Мінску такой іх колькасці ніколі не ўбачыш, хоць у нашай сталіцы – у чатыры разы болей жыхароў. Таксама ўразіла падкрэслена літоўская гаворка, наяўнасць у кніжных крамах літаратуры толькі на літоўскай мове.

Нагодой для пілігрымкі стала стагоддзе адраджэння ката-

Павязаныя Марыямпаль, Друя і Росіца

3 гісторыі ордэна марыянаў у Беларусі

ліцкага ордэна марыянаў, якое пачалося ў літоўскім горадзе Марыямпалі, што знаходзіцца непадалёк ад межаў Беларусі, Польшчы ды Калінінградскай вобласці і больш чым за 100 км на захад ад Вільні. Дарога да яго праходзіць паўз Тракай, і мы не маглі абмінуць знакамітага Тракайскага замка, які стаіць на востраве пасярод азёрнай гладзі.

Далей дарога імчала нас па прыгожых літоўскіх мясцінах: зялёныя палі, шматлікія лясы, азёры, рэкі і характэрныя літоўскія сажалкі пры сядзібах.

У Марыямпаль прыехалі фактычна ўначы. Размясцілі нас у шыкоўным чатырохзоркавым гатэлі «Еўропа». Атрымалі пэўны досвед багатага жыцця. Зранку, перад галоўнай святочнай імшою, мы завіталі ў мясцовы краязнаўчы музей.

На святы з'ехаліся прадстаўнікі ордэна, госці і пілігрымы з розных краінаў. Вельмі прадстаўнічая дэлегацыя была з Беларусі на чале з архібіскупам Тадэвушам Кандрусевічам.

Закон айцоў марыянаў Беззганнага Зачацця Найсвяцейшай Панны Марыі

быў створаны ў сярэдзіне XVII стагоддзя ксяндзам Станіславам Папчынскім (1631–1701) на землях сучаснай Польшчы. Галоўнымі цэнтамі марыяне лічылі рэлігійнае жыццё пры захаванні чысціні духоўнай, маральнай і фізічнай. Па колеры адзення іх яшчэ называлі «белымі марыянамі». Дзякуючы намаганням айцоў-марыянаў культ Багародзіцы ў каталіцкім касцёле дасягнуў найвышэйшага ўзроўню, якога няма ў іншых хрысціянскіх канфесіях.

У 1750 годзе літоўскі магнат Станіслаў Сцюкас запрасіў марыянаў у Літву, у свае ўладанні ў Старополлі, што на рацэ Шэшупе – прытоку Нёмана. Побач з невялікім на той час мястэчкам яны пачалі абжывацца, будаваць кляштар. З часам агульнае са Старополлем паселішча займала сучасную назву Марыямпаль. Па фундацыі дачкі Станіслава Сцюкаса Франці ў 1824 годзе айцы-марыяне пабудавалі тут двухвежавы каменны касцёл Святога Арханёла Міхаіла – велічны і прыгожы, у спалучэнні стыляў барока і класіцызму. З 1992 года мае статус

Касцёл Св. Пятра і Паўла

базілікі меншай («базіліка» азначае «каралеўскі»). Такі статус надаецца папскім указам. У гэтым галоўным касцёле марыянаў літоўскай правінцыі і адбывалася свята.

Пераслед царскіх уладаў ды многія іншыя фактары прывялі ў пачатку XX стагоддзя ордэн марыянаў да заняпаду. У Марыямпальскай святыні дажываў свае дні апошні белы марыянін, састарэлы ксёндз Сянькоўскі.

Валерый
ЛІПНІЦКІ,
прафесар

(Заканчэнне на стар. 6)

Павязаныя Марыямпаль, Друя і Росіца

З гісторыі ордэна марыянаў у Беларусі

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 5)

Адраджэнне ордэна марыянаў звязанае з асобай ксяндза-біскупа Юрыя Матулевіча (1871–1927), літвіна, а гэта значыць беларуса, які паходзіў з простага сялянскага сям'і вёскі Лугіне Марыямпальскай парафіі. Цяжкое сіроцкае дзяцінства – праз тры гады пасля нараджэння хлопчыка памерла маці, а яшчэ праз сем – бацька. Гадаваў малога родны дзядзька. У 15-гадовым узросце захварэў на сухоты касцей, урачы нават прапаноўвалі адняць нагу. Гэта пакутлівая хвароба не пакідала Матулевіча да канца ягонага жыцця. Ён рана адчуў сваё пакліканне да святарскага жыцця. Вучыўся ў духоўных навучальных установах рознага ўзроўню – у Кельцах, Варшаве, Санкт-Пецярбургу. Тут даволі хутка прайшоў шлях ад студэнта да прафесара духоўнай Акадэміі. Адкрывалася бліскучая і забяспечаная прафесарская кар'ера.

Аднак жа думкі і мары цягнуць маладога Матулевіча да роднага краю. Ствараецца суполка дэмакратычна настроенай прафесуры з ідэямі адраджэння Беларусі, Літвы і мясцовага касцёла. Матулевіч закладвае дзіцячыя

сіроцкія дамы, удзельнічае ў стварэнні Таварыства Хрысціянскіх Работнікаў у Варшаве, дапамагае бедным без падзелу іх паводле нацыянальнага паходжання ці веравызнання. У 1909 годзе таёмна становіцца сябрам марыянскага ордэна. Разам з сябрамі стварае новую канстытуцыю ордэна з улікам абставінаў новага часу, прыносіць у марыянскі закон новыя элементы духоўнасці. З таго часу сябры адроджанага ордэна носяць звычайныя чорныя хабіты, каб выконваць цяжкую працу аднаўлення, іх называюць «чорнымі марыянамі».

Так пачалося адраджэнне ордэна марыянаў. У 1918 годзе Юрыя Матулевіч займае пасаду Віленскага біскупа. У 1925 годзе папа Піі XI ганаруе Юрыя Матулевіча на архібіскупа і Апостальскага Візітара на Літве. Матулевіч робіць захады, каб яго дапаможным біскупам быў беларус. З дабрашанства біскупа Матулевіча ў Друі паўстаў першы ў Беларусі касцёл і кляштар айцоў-марыянаў. Пры кляштары адкрываецца беларуская гімназія. Дзейнасць марыянаў пашыраецца на Мёры і Росіцу.

Прабеларуская дзейнасць Юрыя Матулевіча

не падабалася польскаму святарству, польскім уладам, таму пры канцы жыцця ў яго адабралі біскупскі сан. Аднак пасля смерці Матулевіча хутка прыходзіць асэнсаванне велічы і агульначалавечых цнотаў яго дзейнасці. Быў пачаты працэс беатыфікацыі, які можа доўжыцца дзесяцігоддзямі.

Юрыя Матулевіч

З-за пераследу ўладаў частка марыянаў апынулася ў Харбіне, дзе некаторыя пад націскам абставінаў пераходзяць да грэка-каталіцкага абраду. Сярод іх такія знакамітыя асобы, як айцец Надсан і кіраўнік уніяцкай царквы ў Беларусі Гаек. Другая сусветная вайна раскідвае марыянаў па розных краінах. Якраз марыяне ствараюць знакаміты Скарынаўскі цэнтр у Лондане.

Ордэн марыянаў у нашы дні налічвае каля паўтысячы дзейных сяброў, з'яўляецца моцнай разгалінаванай арганізацыяй, суполкі існуюць у Еўропе, Азіі, Афрыцы, Аўстраліі, абедзвюх Амерыках. У Беларусі марыяне працуюць у Друі, Росіцы, Оршы, Барысаве, Жодзіне і Мінску.

Летась велічны касцёл не змог змясціць усіх пілігрымаў на галоўнай імшы. Падчас набажэнства гучалі цудоўныя спевы мужчынскага і жаночага хораў ды музыка старадаўняга касцельнага аргана. А напрыканцы ўрачыстая працэсія прайшла вакол касцёла.

Маці Божая Вострабрамская

Галоўнымі цнотамі марыяне лічылі рэлігійнае жыццё пры захаванні чысціні духоўнай, маральнай і фізічнай

Гісторыя марыянаў у Беларусі адначасова слаўная і трагічная. Апошнім часам усё больш вядомымі становяцца падрабязнасці пра Росіцкую трагедыю. Падчас карнай аперацыі нямецкія акупанты 16 і 17 лютага 1943 года спалілі 1 528 мясцовых жыхароў. Усе дні разам з жыхарамі былі два святары – ксяндзы-марыяне Юрыя Кашыра і Антоній Ляшчэвіч. Немцы прапаноўвалі святарам пакінуць паселішча, але тыя да апошняга хвіліны заставаліся з вернікамі, падтрымлівалі іх духоўна ў трагічныя хвіліны жыцця. Разам з вернікамі айцы-марыяне і загінулі ў агні. Подзвіг гэты ўзрушыў нават каменныя сэрцы акупантаў – адзін з нямецкіх афіцэраў напісаў у Ватыкан, паведамляючы ў апостальскую сталіцу аб трагічных падзеях.

Штогод у Росіцы праводзяцца ўрачыстыя мерапрыемствы. У лютым адзначаецца гадавіна пакутніцкай смерці святароў, а напачатку жніўня праходзіць свята з нагоды беатыфікацыі ксяндзоў Ю. Кашыры і А. Ляшчэвіча (яна адбылася ў 1999 годзе). І сёлетня ў Росіцкім касцёле ўшаноўвалі памяць загінулых. Але пра гэта – асобна.

Валерыя ЛІПНІЦКІ,
прафесар

Фота аўтара
і Грыны РУБІНАВАЙ

Сябры адроджанага ордэна носяць звычайныя чорныя хабіты, каб выконваць цяжкую працу аднаўлення, іх называюць «чорнымі марыянамі»

Старая Вільня

Касцёл Св. Міхаіла Архангела,
г. Марыямпаль

Мая вайна

(Заканчэнне.
Пачатак на стар. 3)

Пра АМ

Узгадваю цудоўнае, нейкае «даваеннае» аблічча гэтай жанчыны – Алены Максімільянаўны. Пушыстыя цёмныя валасы, укладзеныя на патыліцы, строгі шэры касцюм, туфлі на «венскім», як раней казалі, абцасе. Яна валодала аба-яльнасцю сталічнай жыхаркі. За вочы тата стаў зваць яе АМ – па ініцыялах. Мы таксама.

Яна – выкладчык нямецкай мовы, муж – прафесар права. Абое працавалі ў Маскоўскім дзяржаўным універсітэце. Іх раман пачаўся дваццаць пяць гадоў таму, калі яна яшчэ была студэнткай універсітэта. Тады яны і злучылі свае лёсы. Вадзім Іванавіч (муж) горача кахаў жонку з запалам дваццацігадовага юнака, хоць паміж імі была розніца ў дваццаць гадоў. Ён ніколі не выходзіў з дому, не пацалаваўшы яе. Як любавалася ён жонкай, бачылі ўсе. Сяброўкі зайздросцілі ёй.

На маскоўскім вакзале Вадзім Іванавіч праводзіў яе разам з Наташай, іх малодшай дачкой. Стоячы на пероне ля цягніка, які ехаў у Беларусь, размаўлялі пра нейкія дробязі, смяяліся, развітваючыся на «якісь месяц». АМ ехала наведаць старэйшую дачку, якая год таму скончыла універсітэт і па накіраванні паехала працаваць у Слуцк.

Пасля вайны. Вярнуцца ў Маскву не атрымалася.

Працавала перакладчыцай у нямецкай камендатуры. Зразумела, не па асабістым жаданні. Адмовіўся – заб'юць. У яе не было выбару.

Пакуты

Мама пайшла на базар абмяняць нешта з рэчаў. Туды цягнулі ўсё ў абмен на ежу.

Тата ляжаў на канапе, тварам да сцяны. Ён не мог устаць, не мог разгнуцца. Боль у страўніку не адпускаў.

Бабуля праяўляла каля печы вялікую вынаходлівасць у гатаванні абеду пры наяўнасці аднаго зыходнага прадукту – бульбы.

Мама ўсё не было.

Зайшла суседка. Расказала пра сённяшняю аблаву на базары. Немцы хапалі людзей для адпраўкі ў Германію.

Хутка мы з бабуляй ужо беглі ў цэнтр горада. Пляцоўка ля двухпавярховага крэмавага дома была акружаная нямецкімі салдатамі. Унутры – маладзь, у большасці дзяўчаты. Звонку – іх заплаканыя родныя. Немцы паводзіліся так, быццам былі на пікніку. Толькі аў-

таматы не ўпісваліся ў гэтую карціну.

З будынка выйшаў невысокі афіцэр з чубам у стылі Адольфа Гітлера. Натоп прыціх. Усе погляды скіраваліся да яго.

– Вас чакае поспех на нямецкай зямлі, зямлі Вялікай Германіі, – пачуўся ўрачысты голас. – Вы гатовыя?

«Гатовыя да чаго? Да зямлі?» – прашаптаў нехта побач.

Я выхапіла позіркам з натоўпу постаць мамы. Яна збялела, заўважыўшы нас. Галава перавязаная нейкай цёмнай хусткай, хоць хустак яна ніколі не насіла. Відаць, хацелася быць непрывабнай. Калі бабуля вельмі строга не загадала маўчаць, я б, мабыць, зараўла. Праз хвіліну, узяўшыся за рукі, мы ўжо беглі да АМ...

І вечарам мама вярнулася дадому. Тата падняўся і кружыўся вакол яе. Бабуля згатавала кулінарны шэдэўр – бульбяную запяканку. Мы елі ды радаваліся.

Незабыўнае

Спытай мяне, які гэта быў год, месяц ці дзень, я не змагу адказаць. Хутчэй за ўсё, гэта было ў самы разгар вайны.

Холадна, печ паліць не было чым, няма на чым нават чаю сагрэць. Бабуля сабрала нейкія рэчы ў кошык і з раніцы адправілася на базар, каб паспець ухапіць воз з дровамі. Вярнулася яна хутка. Без дроў. Напаўжывая, белая, як крэйда, з цяжкасцю выштурхнула з сябе словы:

– Божа, хаця б ніколі гэтага не бачыць, – сказала і заплакала, – на ўсіх слупах Пралетарскай (так называлася да вайны галоўная вуліца горада), на ліхтарых, разгойдваючыся на вятры, вісяць людзі...

Было да смерці страшна. Раніцай, днём, увечары і ноччу.

Вызваленне

Апошні дзень вайны ў горадзе я памятаю добра.

З раніцы прайшла чутка, што часці Чырвонай Арміі ноччу вызвалілі Бабруйск. Гэта недалёка.

Немцы неяк замітусіліся, забегалі. Зганялі людзей капаць акопы. Мы заціхлі, прыслухоўваючыся да нямецкіх галасоў недзе паблізу. Мама выглянула ў акно: тоўсты немец ужо барабаніў у нашыя дзверы.

Гэта здарылася імгненна: мама кінулася ў камору і па вузкай драўлянай лесвіцы ўзлезла на гару. Бабуля адчыніла. Немец адпіхнуў яе позіркам і пайшоў у дом. Хутка зазірнуўшы ва ўсе куты, ён ірвануў дзверы каморы, ступіў на хісткую лесвіцу і стаў паднімацца. Калі мы з бабуляй не крычалі, то былі блізкія да гэтага... Нешта трэсну-

ла наверху. Не дайшоўшы некалькі прыступак да канца, спускаўшыся, немец зрабіў некалькі чэргаў з аўтамата па гары і стаў спускацца. Пасля выбег.

І вось – паказалася мама. Жывая – схавалася за комінам.

Ноччу, калі завязаўся бой у горадзе, мы спусціліся ў маленькі акуп на гародзе. Усюды грукатала, бухала, грэмела...

А ў доме нехта пабываў. Украў чаўнок з нямецкай швейнай машыны «Зінгер». Няўжо якісь немец? Ці нехта з нашых?

З прыходам яснага сонечнага дня ўсталявалася незвычайная цішыня. І тут я ўбачыла іх. Ішлі трое з аўтаматамі. На плячах пагоны.

Божа, ды гэта ж нашыя!

З усіх двароў людзі выходзілі на вуліцы. Крычалі, абдымаліся, цалаваліся.

Заканчваўся чэрвень 1944-га.

Калі б не было вайны...

Некалькі гадоў пасля вызвалення горада ад немцаў то тут, то там сустракалася мне славуцасць Слуцка – мясцовая вар'ятка.

Гадоў трынаццаці-чатырнаццаці, худзенькая, у шэранькай паркалёвай сукенцы, з якой ужо вырасла. Яна ўцякала з Дома інвалідаў (у народзе – багадзельні) і, цягнучы па зямлі доўгі хвост папярочных бінтоў, гуляла сярод лю-

дзей. Ні з кім не размаўляла, толькі шчасліва ўсміхалася, тоненькім галаском паўтарала тры словы: «Ляля, тата, мама».

Бацькоў Лялі (так звалі дзяўчынку) забілі фашысты ў яе на вачах.

Дзяўчынка засталася жыць. Калі гэта можна назваць жыццём...

Прышлі нашы, і АМ адразу арыштавалі. Абаранілі людзі, якім яна дапамагала. Яе выпусцілі. Дачка, да якой яна прыехала перад вайной, загінула ў партызанах. Не дачакаўшыся канца вайны, муж АМ ажаніўся з яе сяброўкай. У Маскву АМ так ні разу і не з'ездзіла. Казала, што не можа паехаць, таму што кепска апранутая. Але тут, відавочна, было іншае, у чым яна сабе не прызнавалася.

Як толькі ўсталяваўся парадак у горадзе, тата адразу лёг у бальніцу. Доктары казалі нам, што ён ужо не жылец. Аперацыю рабіць не ўзяліся, маўляў, хвароба запушчаная.

Але тата не здаўся. Паехаў у Маскву, сеў ці лёг на нейкі ганак Інстытута Скліфасоўскага і, перахапіўшы жывот дзвюма рукамі, пакутаваў. З ганка яго ўзялі адразу на аперацыйны стол. Выратавалі.

Пасля гэтага тата пражыў больш за дваццаць гадоў і памёр зусім ад іншай хваробы.

Усё гэта было, было...

Людміла ТАРАСАВА,
г. Баранавічы

У лабірынце «Я»

28 ліпеня ў галерэі «Лабірынт» Нацыянальнай бібліятэкі Беларусі ўрачыста адкрыўся арт-праект Мастацтва аўтсайдэраў, прысвечаны такой плыні мастацтва, як арт-брут, або аўтсайдэр-арт, якая ўзнікла ў Еўропе на мяжы XIX і XX стагоддзяў. Тады некаторыя псіхіятры збіралі мастацкія працы сваіх пацыентаў з дыягнастычнымі мэтамі, але і прызнавалі іх мастацкую вартасць. Людзі з псіхічнымі адхіленнямі не ведаюць культурных шаблонаў і паводзяць сябе спантанна, бо жывуць па-за грамадствам, таму іх можна назваць творцамі ад душы. Іх працы – гэта творчыя фантазіі асабістага «Я», маналогі з самім сабой і для сябе, якія адбываюцца на ўзроўні першасных эмоцый. Выстаўка аўтсайдэраў дае магчымасць падняць заслону невядомасці, па-новаму зірнуць на псіхічна хворых людзей, даведацца пра тое, што іх непакоіць, чаму яны радуецца, убачыць у іх працах чалавека, які заслугоўвае разумення і спачування, паказаць, што цяжкі дыягназ не пазбаўляе чалавека магчымасці самарэалізацыі.

У выстаўцы прынялі ўдзел 12 чалавек, домам якіх з'яўляецца ДУ «Псіханеўралогічны інтэрнат № 2». Сярод іх былыя мастакі, архітэктары, ваеннаслужачыя, а таксама інваліды з дзяцінства.

Выстаўка адбылася дзякуючы спонсарскай падтрымцы Беларуска-ірландскага праекта дапамогі інвалідам, Міжнароднага жаночага клуба, Пасольства В'етнама ў Рэспубліцы Беларусь.

Чабор

Пражыўшы трыццаць два гады, я, беларус, व्यскowy чалавек, не ведаў, як выглядае чабор.

Што ж, нічога страшнага. Мне нават не сорамна. Напрыклад, вядомы крытык і літаратуразнаўца XIX стагоддзя А. Скабічэўскі, паводле яго ж слоў, «ніколі не бачыў, як расце жыта». Вялікі рускі паэт А. Някрасаў называў авадня чмялём (над статкам уецца «шмелей неугомонный рой»). Кандыдат на атрыманне Нобелеўскай прэміі пісьменнік Д. Меражкоўскі блятаў пілу з напільнікам. Яшчэ адзін пісьменнік, Ю. Алеша, прызнаваўся: «Я ні разу, ні ў дзяцінстве, ні ў юнацтве, ні пазней, у дарослыя гады, – словам, ні разу за ўсё жыццё – не чуў спеву салаўя. Для мяне гэта было хлуснёй, умоўнасцю – калі я сам гаварыў пра салаўя ці чытаў у іншых»...

Відаць, само па сабе няведанне – не загана. Загана – гэта калі не ведаеш і ведаць не хочаш. Саромеешся прызнацца, спытаць у людзей. А хто пытае, той, як вядома, не заблудкае.

Пайшлі нека з маці на соткі збіраць каларадскіх жукоў. Быў ліпеньскі сонечны дзень, але сонечны толькі з нашага боку, дзе соткі. А з другога, над лесам, вісе-

ла хмара, чамусьці не чорная, не свінцова-сіняя, якімі яны бываюць, а чырвоная. З таго боку што-раз грымеў гром.

І тут на мяжы я ўбачыў сінюю плямку, над якой таўкліся пчолы. Яшчэ не ведаючы, што гэта, спытаў у маці:

– Чабор?

– І праўда, чэбрык, – яна сама здзівілася. – Трэба ж, дзе выраст! – Хіба гэта рэдкасць? – Рэдкасць, абы-дзе ён расці не будзе.

Вось і яшчэ адно апраўданне для мяне. Аказваецца, нашае мазырскае нізіннае Палессе чабор не дужа любіць, расце, як я пазней прачытаў, на сухіх высокіх мясцінах, у рэдкіх светлых сасновых барах.

Прысеўшы, я з цікавасцю пачаў разглядаць, мацаць і нюхаць гэтую несамавітую на выгляд расліну, пра якую напісаны вершы і складзеныя песні, якая з'яўляецца ледзь не сімвалам Беларусі поруч з васільком і шпышынаю.

Чабор падобны на малады верас, з такімі ж сінімі кветкамі, толькі яшчэ драбнейшымі. Верас нават, як мне падалося, пахне мацней, салатчэй. Што ж тады так прываблівала да гэтага чабо-

ру пчол? Іх было, можа, штук дваццаць на невялічкую плямку. Я нарваў букецік, нюхаў яшчэ і яшчэ, проста сілком уцягваў у сябе ягоны дурманлівы водар.

І тады зразумеў – сапраўды, чаборам трэба надыхацца. Трэба, каб яго было многа, каб паветра настаялася на ім.

Так пахне воск, калі гарыць свечка. Так пахнуць старыя любімыя рэчы, на якія забываешся, а потым выпадкова натыкаешся на іх у шафе.

Так пахне штосьці далёкае, вельмі дарагое, страчанае калісьці даўно-даўно, але пах гэты дае надзею, што страчана яно не назусім...

Пакуль я разглядаў і нюхаў чабор, хмара падабралася бліжэй. Раптам з яе бліснула крывая маланка, затым рэзка і звонка стрэліў гром. Пайшоў «цыганскі» дождж. Бульбоўнік і трава ажылі пад буйнымі кроплямі, нібы хто кідаў гарох з неба: шлоп! шпок! шлоп!

Трэба было вяртацца дамоў.

Свяціла сонца, вісела над галавою дзівосная чырвоная хмара, сінеў у руцэ букецік чабору, на якім ехала вялікая пухнатая пчала, – не зважаючы ні на дождж, ні на чалавека, як ап'янелая, яна тыркала і тыркала ў сінія кветачкі, стараючыся не прапусціць аніводную.

Андрэй ФЕДАРЭНКА

Фота Міколы ПІВАВАРА

Адказы на крыжаванку, змешчаную ў № 27

Уздоўж. 3. Пякарскі. 6. Шарварак. 8. Ефрасіння. 11. «Вянок». 12. Целеш. 13. Сіротка. 16. Чаша. 17. Ёдка. 18. Раёк. 19. Сіям. 21. Штурвал. 23. Світа. 24. Акіян. 27. Валасовіч. 28. Каланада. 29. Геадэзія.
Уоперак. 1. Нямцэвіч. 2. Касцюшка. 4. Суфікс. 5. Іван. 6. Шміт. 7. Раніца. 9. Янушкевіч. 10. Уладзімір. 14. Ігнат. 15. Карта. 18. Русецкая. 20. Манголія. 21. Шарада. 22. Лавіна. 25. «Зара». 26. Гонг.

Малая краязнаўчая энцыклапедыя

(Пачатак у № 1 за 2003 год)

«КАДУШАЧКА» – традыцыйны народны танец. Музычны памер 3/4. Тэмп умераны. Выконваюць яго 4 дзяўчыны або некалькі груп (па 4) дзяўчатаў. З чатырох бакоў выканаўцы ходзяцца ў круг, шчыльна становяцца плячо ў плячо (як клёпкі ў кадушцы) і прыстаўным крокам праходзяць адзін круг, потым спінаю вяртаюцца на сваё месца. Фігура танца, якая завяршаецца паваротам вакол сябе, паўтараецца некалькі разоў запар.

Танец зафіксаваны ў Брагінскім раёне.

КАДУШКА – бандарная, радзей выдзеўбаная пасудзіна розных памераў у форме ўсечанага конуса, звужаная даверху. Называлася таксама кадзь, кадка. Звычайна без вушак. Выкарыстоўвалася для захавання прадуктаў – квашанай капусты і буракоў, салёных агуркоў, грыбоў, соку, квасу ды інш. Кадкі вялікіх памераў – кадзі (1,5–1,6 м у вышыню) – выкарыстоўвалі для захавання збожжа і мукі. Нярэдка, як і бочкі, замацоўваліся стацыянарна на глінянай аснове ў свірнах ці клецях. Пашыраныя ў хатнім побыце з старажытнасці, захаваліся да нашага часу.

КАЖАН-ГАРАДОК – вёска ў Лунінецкім раёне, на р. Цна. За 17 км ад райцэнтра, 6 км да чыгуначнай станцыі Лахва. Цэнтр Гарадоцкага сельсавета.

У XVI ст. мястэчка Навагрудскага павета ВКЛ, належала Падбярэскім, Устрыцкім, Шчыгам. У 1635 г. Д. Падбярэска пабудавала кальвінскі збор, які не збырогся. У 1655 г. падчас руска-польскай вайны 1654–1667 гг. заняты расійскімі войскамі. З 1793 г. у складзе Расійскай імперыі. З 1921 па 1939 г. уваходзіла ў склад Польшчы. У Вялікую Айчынную вайну з ліпеня 1941 па ліпень 1944 г. акупаваны нямецка-фашысцкімі захопнікамі.

Захавалася гісторычная сетка вуліцаў, забудаваная пераважна аднапавярховымі дамамі сядзібнага тыпу. Ёсць магіла 937 мірных жыхароў, расстраляных захопнікамі ў 1942 г., з помнікамі і помнік ва ўшанаванне памяці 161 савецкага воіна і партызана, ураджэнцаў сельсавета, якія загінулі ў Вялікую Айчынную вайну.

Захаваўся помнік архітэктуры XIX ст. – Кажан-Гарадоцкая Мікалаеўская царква, пабудаваная ў 1818 г., з рысамі стылю позняга барока. Мае 5-зрубную крыжова-цэнтральную кампазіцыю. Напрыканцы XIX – пачатку XX ст. прыбудаваная 3-ярусная шатровая званіца (васьмярык на 2-х чацьверыхах) з тамбурам. Да цэнтральнага васьмярыка з 2-ярусным верхам (васьмярык на чацьверыку) прыбудаваныя прамавугольныя ў плане аб'ёмы (бабінца, алтарнай апсіды з рызніцай і 2 бакавых прыбудоваў) з чацьверыковымі 1-яруснымі вярхамі.

КАЗЬЯНСКІ ЗАМАК, Казьянская крэпасць. Існаваў у XVI ст. непадалёк ад в. Казьяны Шумілінскага раёна. Пабудаваны ў мысе лукавіны р. Обаль паводле загада Івана Жажлівага (Грознага) у 1563 г. падчас Лівонскай вайны як парубежная крэпасць. Вежа, размешчаная ў перашыйку лукавіны ракі, мела арачны праезд; астатнія – «глухія», стаялі на паўкруглых у плане падмурках. Вежы злучаліся абарончымі сценамі з прамавугольнымі байніцамі ў верхняй частцы. Цэнтральную частку ўнутранай прасторы замка займала жылая забудова.

Замак разбураны ў 1579 г. Адлюстраваны на малюнку С. Пахалавіцкага (1579 г.).

КАЖУХ – верхняе зімовае адзенне з аўчынаў. Шылі з нядубленых (пазней – з вырабленых) аўчынаў жоўта-карычнева-вохрыстага, вохрыста-цаглянага, радзей белага колераў. У Беларусі паводле крою кажухі канца XIX – пачатку XX ст. падыліліся на 3 групы: пра-

мога крою – спінка і крысёе прамыя, вялікі адкладны каўнер, апуха ўздоўж верхняга крыса і па нізе; прыталены (пашыраны ў Падняпроўі, Цэнтральнай Беларусі, Паазер'і) – спінка адразная (ніжня частка ў зборкі), верхняе крысо, ніз і рукавы абшытыя паскам аўчыны воўнай наверх; з «вусам» (характэрны для Палесся) – спінка праямая (часцей сцэпальная), у таліі звужаная, па баках ад таліі ўшытыя шырокія кліны («вусы»), невялікі стаяча-адкладны каўнер-апуха.

Святочныя кажухі багата аздаблялі нашыўкамі паскаў аўчынаў белай ці чорнай воўнай наверх, паскамі і лапкіма чырвонага або блакітнага сукна, тонкай нафарбаванай скуры, плеченымі тасёмкамі-паяскамі, аднаколерным ці пярэстым (плеченым коскай) шнуром, кутасамі, выплеченымі з скуры гузікамі, шыпыўкай гладзю, «козлікам». Рознаколерныя раслінныя арнаменты шышвалі ніткамі муліна, самапрадзенай воўны.

Сярод традыцыйных кажухоў мастацкім аздабленнем, дасканаласцю крою і шытва вылучаюцца матальскія, магілёўскія і калінкавіцкія кажухі.

Кароткі кажужок (да каленяў) называюць паўкажужком.